

XUFYONA IQTISODIYOT KO'LAMINI KAMAYTIRISHDA SOLIQ SIYOSATI

Bozorov Islom Ilhom o'g'li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti magistranti

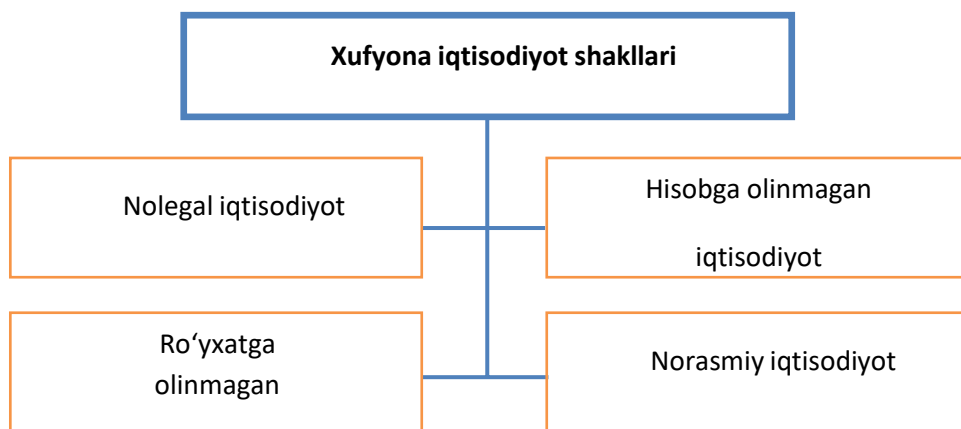
E-mail: james@neptuneautotransport.com

Annotatsiya: *Ushbu ilmiy tezisda O'zbekiston Respublikasida soliq siyosatining xufyona iqtisodiyotga qarshi kurashishdagi roli tahlil qilinadi. Xufyona iqtisodiyotning salbiy ta'siri, soliq tizimidagi islohotlar va Prezident qarorlari orqali amalga oshirilgan yangilanishlar muhokama qilinadi. O'zbekistonning soliq siyosatini takomillashtirish, raqamli tizimlarni joriy etish va soliq nazoratini kuchaytirish orqali xufyona iqtisodiyotning kamayishiga erishish imkoniyatlari ko'rib chiqiladi. Tezisda 1991-yildan 2021-yilgacha bo'lgan davrda amalga oshirilgan islohotlar va soliq siyosatidagi o'zgarishlar tahlil qilinadi. Shuningdek, kelgusidagi istiqbollar, soliq amnistiyesi va raqamli platformalar orqali xufyona iqtisodiyotga qarshi kurashishning samaradorligi haqida fikr yuritiladi.*

Kalit so'zlar: *Xufyona iqtisodiyot, soliq siyosati, soliq islohotlari, raqamli tizimlar, soliq nazorati, soliq amnistiyesi, Prezident qarorlari, O'zbekiston iqtisodiyoti, byudjet daromadlari, soliq to'lovchilar, iqtisodiy barqarorlik.*

Xufyona iqtisodiyot — davlatdan yashirin holda, soliqlardan chetlab o'tiladigan yoki rasmiy statistikalarga kiritilmaydigan iqtisodiy faoliyatni anglatadi. Xufyona iqtisodiyotning o'sishi iqtisodiy barqarorlikka zarar yetkazadi, davlat byudjetiga tushumlarni kamaytiradi, iqtisodiy islohotlarni amalga oshirishda qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Shu sababli, davlat tomonidan xufyona iqtisodiyotga qarshi kurashish uchun samarali soliq siyosati va iqtisodiy strategiyalar ishlab chiqilishi juda muhimdir. Ushbu ilmiy tezisda O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilgan soliq islohotlari, soliq siyosatining xufyona iqtisodiyotni kamaytirishdagi roli va uning samaradorligini oshirish uchun qabul qilingan Prezident qarorlari tahlil qilinadi.

Xufyona iqtisodiyot nafaqat soliqlardan chetlab o'tiladigan, balki rasmiy iqtisodiyotdan yashirilgan faoliyatlar hamda mehnat bozori, tovarlar va xizmatlar savdosida rasmiy ro'yxatdan o'tmagan ishlar yig'indisidir. Bu holat davlat byudjeti tushumlarini kamaytiradi, iqtisodiy o'sishni susaytiradi va turli ijtimoiy muammolarni keltirib chiqaradi. O'zbekiston Respublikasining 2020-yilgi iqtisodiy tahlillariga ko'ra, xufyona iqtisodiyotning ulushi yalpi ichki mahsulotning (YaIM) taxminan 30-40 foizini tashkil qilishi mumkin. Bunday holat iqtisodiyotning samarali rivojlanishiga to'sqinlik qiladi.

1-rasm. E.Fayg nuqtai nazaridan xufyona iqtisodiyotshakllari

Xufyona iqtisodiyot milliy xavfsizlikka tahdid sifatida alohida shaxslar, shaxslar guruhi, institutsional sub'ektlari o'rtasidagi moddiy ne'mat va xizmatlar ishlab chiqarish, taqsimlash, ayirboshlash va iste'mol qilish yuzasidan bo'ladigan munosabatlar yig'indisi bo'lib, uning natijalari rasmiy statistikada hisobga olinmaydi va soliqqa tortilmaydi.

Xufyona iqtisodiyot amal qilishi davlat iqtisodiy xavfsizligiga potensial va real xavf, tahdid soladi. U normal iqtisodiy jarayonlarga, rasmiy iqtisodiyotda sodir bo'ladigan daromadlarning shakllanishi va taqsimlanishi, xalqaro savdo, investitsiyalash, iqtisodiy o'sish jarayonlariga ta'sir ko'rsatadi.

Iqtisodiy fanda iqtisodiyotning qaysi sektorga, ya'ni norasmiy, kriminal, fiktiv, xufyona yoki ochiq, rasmiy iqtisodiyotga tegishli ekanligini aniqlashda quyidagi mezonlar asos qilib olinadi:

- davlatning fiskal (soliq) manfaatlari;
- YaIMning real hajmi;
- huquqiy parametrlar;
- ho'jalik sub'ektlari o'zaro harakati tavsifi.

O'zbekiston Respublikasida soliq siyosati, ayniqsa, xufyona iqtisodiyotni kamaytirishga qaratilgan bir qator islohotlarni o'z ichiga oladi. Prezidentning qabul qilgan qararlari va farmonlari orqali soliq tizimini takomillashtirish, soliq to'lovchilarni rag'batlantirish va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlar amalga oshirilgan.

1991-2000 yillar — O'zbekiston mustaqillikni qo'lga kiritgach, soliq tizimi yangilandi. Yangi iqtisodiy sharoitga mos keladigan soliq siyosatining asoslari yaratildi, ammo xufyona iqtisodiyotning o'sishi ko'rsatilgan davrda davom etdi.

2001-2010 yillar — Soliq tizimining takomillashtirilishi davom etgan bo'lib, soliq kodeksi qabul qilindi va byudjetni to'ldirish uchun yangi soliq tur va stavkalari joriy etildi. Shu bilan birga, davlat soliq nazoratini kuchaytira boshladi.

2017-yil — O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan "Soliq siyosatining takomillashtirilishi to'g'risida"gi Farmon qabul qilindi. Ushbu farmon davlat soliq tizimini yanada raqamlashtirish, xufyona iqtisodiyotga qarshi kurashish va soliq yig'imlarini oshirish maqsadida qabul qilindi. Elektron soliq to'lovchilar portali joriy etildi va raqamli inoislar tizimi yo'lga qo'yildi.

2019-yil 28-may — Prezident qaroriga ko'ra, soliq va bojxona tizimida qo'shimcha chora-tadbirlar belgilandi. Bu chora-tadbirlar, xususan, elektron hisob-fakturalar va raqamli tizimlarning joriy etilishi, xufyona iqtisodiyotga qarshi samarali kurashishning yangi bosqichini boshlab berdi. Ushbu qaror orqali davlat byudjeti tushumlarining oshishiga erishildi.

2021-yil 5-mart — Prezident qaroriga binoan soliq nazoratini yanada kuchaytirish, soliq qarzдорligini kamaytirish, raqamli inoislar tizimi orqali xufyona iqtisodiyotni kamaytirish va soliq to'lovchilarning huquqiy bilimlarini oshirishga yo'naltirilgan yangi normativ hujjatlar qabul qilindi.

O'zbekiston hukumati soliq siyosatini takomillashtirish orqali xufyona iqtisodiyotning ulushini kamaytirishga qaratilgan bir qator chora-tadbirlarni amalga oshirdi:

- Raqamli tizimlarning joriy etilishi: Soliq to'lovchilarni raqamli platformalar orqali ro'yxatga olish, elektron hisob-fakturalar, raqamli inoislar va soliq to'lovchilar uchun avtomatik tekshiruvlar tizimi orqali xufyona iqtisodiyotga qarshi kurashishning samaradorligi oshirildi.

- Soliq amnistiya va qarzдорlarni ro'yxatga olish: Xufyona iqtisodiyotning kamayishiga qaratilgan yana bir chora soliq amnistiya (2020 yilda amalga oshirilgan) orqali, qarzдор soliq to'lovchilari uchun qiyinchiliklarni kamaytirish va davlat byudjetini to'ldirishga qaratilgan.

- Soliq organlari va nazoratni kuchaytirish: Soliq nazoratini kuchaytirish, soliq tekshiruvlarini raqamli platformalar orqali amalga oshirish va xalqaro tajribani o'rganish orqali soliq tizimining shaffofligini oshirishga erishildi.

Soliq siyosatining takomillashtirilishi xufyona iqtisodiyotning kamayishiga va davlat byudjetiga soliq tushumlarining ortishiga yordam beradi. Kelgusida, soliq to'lovchilarni ko'proq rag'batlantirish, iqtisodiy faoliyatni yanada raqamlashtirish va soliq to'lovchilarning huquqiy bilimlarini oshirish orqali xufyona iqtisodiyotning kamayishiga erishish mumkin. Shu bilan birga, soliq amnistiya va soliq qarzдорlarini ro'yxatga olish tizimi davom ettirilishi kerak.

O'zbekiston Respublikasida soliq siyosatining takomillashtirilishi, xufyona iqtisodiyotning kamayishiga olib keladigan samarali vosita hisoblanadi. Prezident

qarorlari va farmonlari, soliq tizimini modernizatsiya qilish, raqamli tizimlarni joriy etish, soliq nazoratini kuchaytirish va amnistiya orqali soliq to'lovchilarni rag'batlantirish xufyona iqtisodiyotning kamayishiga xizmat qiladi. Soliq siyosatini takomillashtirish, davlat byudjetining daromadlarini oshirish va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga yordam beradi.

O'zbekiston Respublikasida soliq to'lovchilarni ro'yxatga olish, soliq hisobotlarini taqdim etish va soliq to'lovlarini amalga oshirish jarayonlarini yanada raqamlashtirish muhimdir. Bu, xufyona iqtisodiyotga qarshi kurashishda samaradorlikni oshiradi, soliq to'lovchilarni osonroq nazorat qilish imkoniyatini yaratadi va soliqlarni to'lashda shaffoflikni ta'minlaydi. Soliq hisobotlari va inoislar tizimining raqamli shaklini kengaytirish orqali soliq to'lovchilarning o'z vaqtida va to'liq to'lovlarini amalga oshirishini rag'batlantirish mumkin.

Xufyona iqtisodiyotning qisqarishiga yordam beradigan chora-tadbirlar sifatida soliq amnistiya'sini yanada kengaytirish mumkin. Soliq amnistiya'sining yangi shakllari va shartlari orqali soliq qarzdorlarini ro'yxatga olish, mavjud qarzlarni to'lashni rag'batlantirish va xufyona iqtisodiyotda ishlayotgan shaxslarni rasmiylashtirish jarayonlarini soddalashtirish lozim.

Soliq to'lovchilarning huquqiy savodxonligini oshirish, ular o'z majburiyatlarini va huquqlarini bilib, xufyona iqtisodiyotga qo'shilmaslikka undaydi. Davlat tomonidan soliq siyosati, qonunchilik va yangi soliq islohotlari bo'yicha keng ommaviy axborot vositalari, seminarlar, treninglar va onlayn kurslar tashkil etilishi kerak.

Soliq organlarining faoliyatini yanada shaffof qilish, raqamli platformalar orqali soliq tekshiruvlarini avtomatlashtirish, soliq xodimlarining malakasini oshirish muhimdir. Bu, soliq to'lovchilarni yanada aniqroq va adolatli ravishda nazorat qilish imkoniyatini yaratadi va soliq to'lovchilarga nisbatan yuqori darajada ishonchni oshiradi.

Xufyona iqtisodiyotni kamaytirish uchun ko'chmas mulk va noformal bozorlarni nazorat qilishni kuchaytirish lozim. Mulkni rasmiylashtirish va sotish tizimini soddalashtirish orqali ko'chmas mulk sohasidagi xufyona faoliyatni qisqartirish mumkin. Shuningdek, noformal ishchi kuchini rasmiy mehnat bozoriga o'tkazish maqsadida, mehnat qonunchiligi va huquqiy normativlarni yanada takomillashtirish kerak.

Xufyona iqtisodiyotga qarshi kurashishda xalqaro tajribalarni o'rganish va joriy etish kerak. Yangi texnologiyalar, elektron hisob-fakturalar va soliq to'lovchilarning xavfsizligini ta'minlash bo'yicha boshqa mamlakatlar tajribasidan foydalanish soliq siyosatini samarali ravishda takomillashtirishga yordam beradi.

Xufyona iqtisodiyotni kamaytirish uchun davlat va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish lozim. Xususiy sektorni soliq to'lashga rag'batlantirish, shuningdek, o'zaro ishonchli va samarali tizimlarni yaratish orqali soliq siyosatining samaradorligini oshirish mumkin.

Soliq siyosatining samaradorligini baholash va tahlil qilish tizimi joriy etilishi kerak. Bu tizim soliq to'lovchilarni nazorat qilish va soliq siyosatining samaradorligini muntazam ravishda tekshirish imkoniyatini beradi. O'zbekiston soliq tizimining o'zgarishlarga qanday ta'sir ko'rsatayotganini kuzatish va tahlil qilishni ta'minlash kerak.

Soliq siyosatining takomillashtirilishi, raqamli tizimlar va soliq nazoratini kuchaytirish orqali xufyona iqtisodiyotga qarshi kurashishning samaradorligi oshadi. Ushbu tavsiyalar O'zbekiston iqtisodiyotining rasmiylashtirilgan bo'lishini va davlat byudjetining daromadlarini oshirishni ta'minlashga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1991-2000 yillardagi soliq siyosatiga oid farmon va qarorlari.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 29-dekabrda qabul qilingan farmoni.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 28-maydagi qarori.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 5-martdagi qarori.
5. "O'zbekiston Respublikasining soliq siyosati: holati va istiqbollari" (Toshkent, 2020).